

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємні умови сталого економічного та соціального розвитку України.

Активні необґрунтовані дії людей щодо природного середовища, прагнення якомога більше взяти від нього задля задоволення своїх потреб призвели вже в середині нашого століття до порушення гармонійної рівноваги людини і природи, яка створювалась тисячоліттями. Нераціональне природокористування призводить до невпинного наближення глобальної екологічної катастрофи, в результаті якої безповоротно зникають окремі класи тварин і види рослин, виснажуються надра Землі, все менше стає запасів чистої питної води тощо. Викиди відходів виробництва в атмосферу змінюють клімат Землі, випробування атомної зброї та аварії на атомних електростанціях не тільки забруднюють радіоактивними речовинами довкілля, а й уражають все живе, руйнують генофонд націй.

Усвідомлення людством наслідків своєї життєдіяльності поставило екологію в ряд тих проблем, розв’язання яких виходить за межі державних кордонів, об’єднує політичні, економічні та культурні уклади суспільств.

Історичний аналіз причин виникнення та загострення екологічної кризи і пошуки способів її пом’якшення поступово сформували наукову думку про необхідність широкого, всеохоплюючого залучення суспільства до розв’язання однієї з найболючіших, найневідкладніших проблем сучасності – охорони навколишнього природного середовища.

Досвід, набутий людством у вирішенні екологічних проблем у світовому масштабі, засвідчує, що будь-які наймогутніші акції та прийняті законодавчі акти щодо захисту й охорони навколишнього середовища дають лише

частковий тимчасовий ефект і ніяк не вирішують докорінно саму проблему. Якими б досконалими не були прийняті законодавчі акти, без участі широких мас населення зберегти природу неможливо. Тому екологічна свідомість всього людства у розв'язанні нагальних екологічних проблем є вирішальною.

Пересічна людина недостатньо підготовлена до рівня відповідальності, адекватного сучасному станіві навколишнього середовища. Молоде покоління не володіє знаннями та усвідомленням екологічних взаємодій і їх впливу на здоров'я людини та генофонд біосфери. Споживацький спосіб життя, обмежена світоглядна культура, недостатній розвиток творчого мислення не дають змоги сприймати проблеми довкілля як особистісно значущі. Розв'язати це протиріччя можна лише шляхом вдосконалення освіти в галузі навколишнього середовища на всіх її рівнях, що набуває сьогодні надзвичайно важливого значення.

Знання закономірностей розвитку навколишнього середовища, взаємодії людини з природою, уміння аналізувати екологічну ситуацію і передбачати результати її впливу на людину дає можливість проводити широку роз'яснювальну роботу серед населення щодо охорони надр землі, ґрунтів, атмосфери, рослинного і тваринного світу, збереження здоров'я самої людини. Лише екологічно грамотне суспільство зможе етично поводитись у природі, організовувати природоохоронні заходи, спрямовані на оптимізацію взаємостосунків з природою, на її збереження.

Особливо важливе місце у цьому процесі повинна займати система екологічної освіти та виховання, яка в останні десятиріччя сформувалась у самостійну галузь педагогічної теорії і практики з притаманними їй понятійним апаратом, метою, змістом, завданнями та принципами.

Історичний аналіз свідчить, що теоретико-методологічні засади екологічної освіти склалися під впливом гуманістичних ідей передових мислителів різних епох, у тому числі наших вітчизняних учених та педагогів К. Ушинського, В. Вернадського, В. Сухомлинського та ін.

Інтерес до педагогічного аспекту взаємодії суспільства і природи

постійно зростає. Провідне місце у цьому належить роботам О. Захлебного, І. Зверєва, І. Суравегіної, в яких розкрито концептуальні положення екологічної освіти і виховання, а також методика їх здійснення у вивченні предметів біологічного циклу: О. Захлебний зробив істотний внесок у побудову системи змісту екологічної освіти в середній школі; І. Зверєв – у розробку мети, завдань і принципів екологічної освіти; І. Суравегіна – у питання теорії та практики формування відповідального ставлення школярів до природи.

Значний внесок у вирішення проблем екологічної освіти в загальноосвітній школі зробили Т. Каленнікова, І. Костицька, Л. Немець, В. Червонецький, Н. Щокіна.

У працях Б. Алієвої, Г. Волошиної, Є. Гриньової, Л. Іщенко, С. Карпеева, Г. Марочко, Д. Мельник, З. Плохій, Л. Салеевої, Г. Тарасенко, Т. Тарасової висвітлені проблеми формування екологічної культури дошкільників і молодших школярів, окремі підходи до методики ознайомлення дітей з природою, формування їх ставлення до природи, вивчення взаємозв'язків у природі.

Дослідження з питань екології у процесі вивчення конкретних курсів проведено рядом дослідників: В. Горова, В. Резнікова розкрили можливості екологічної освіти і виховання в курсі зоології; Я. Габєв, С. Красновидова, І. Пономарьова, Н. Смирнова, І. Суравегіна висвітлили питання екологічного виховання школярів у процесі вивчення біології; С. Васильєв, А. Волкова, І. Матрусов дослідили ефективність екологічної освіти в курсі географії; Є. Кноре, С. Огородников, Е. Турдикулов, Уралов Махрам, Е. Хакімов, В. Шарко показали можливості екологічної освіти у процесі вивчення фізики; В. Дем'яненко, Н. Пустовіт висвітлили питання екологічного виховання школярів у процесі трудового навчання; В. Назаренко, П. Самойленко показали шляхи формування екологічних знань при вивченні хімії; О. Лабенко – гуманітарних наук. В. Ковалем були досліджені потенційні можливості уроків математики в екологічному вихованні учнів.

Праці Н. Левчук, Р. Науменко, Г. Пустовіт, С. Соловійова, присвячені формуванню бережливого ставлення до природи в позакласній роботі та на факультативних заняттях. На використання народознавчого матеріалу у екологічному вихованні школярів вказують Л. Різник, В. Скутіна. Практична спрямованість природоохоронної діяльності школярів прослідковується у роботах С. Павлюченко, Н. Родової.

А. Алексеевим, Н. Назарук, А. Сидельковським, М. Сонною, М. Фоміною, А. Чуйковою, З. Шевців розглянуто вплив природи і природоохоронної діяльності на ряд напрямків національного виховання.

Питання екологічної підготовки студентів вищих навчальних закладів, формування в них екологічної культури розглянуті в працях М. Бойчевої, Е. Вайводе, О. Дорошко, В. Ковтуна, Т. Корнер, Е. Кучиної, Л. Лук'янової, А. Миронова, М. Панкіної, Г. Пономарьової, Г. Тарасенко, Г. Філатової, Є. Флешар, Е. Шапокене.

Проблема підготовки екологічно грамотних вчителів виявилась особливо актуальною на сучасному етапі екологічної кризи, коли кожна людина, незалежно від її спеціальності, повинна бути в достатній мірі екологічно вихованою. Тільки тоді вона зможе реально оцінити післядію своєї практичної діяльності в суспільстві, яка впливає на навколишнє середовище.

Ключовою фігурою у формуванні природоохоронних якостей особистості виступає вчитель. «Педагог повинен добре знати мету, принципи і способи охорони природи і постійно керуватися ними в своїй професійній діяльності» [2, с.49]. Виходячи з такого тлумачення, центральним завданням екологічної підготовки вчителя є підготовка, що пов'язана не з широкою педагогічною освітою, а з набуттям спеціальних екологічних вмінь для майбутньої роботи. Основною метою екологічної підготовки студентської молоді за Н. Назаровою, є «формування системи екологічних переконань особистості, які і будуть визначати лінію соціальної поведінки в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів,

виховання молоді тощо» [1, с.5].

Таким чином, найважливішу особистісну характеристику вчителя в даній галузі можна визначити як готовність до ефективного екологічного виховання школярів. Змінюється екологічна ситуація – неможливо наперед передбачати всі можливі ситуації взаємодії учнів з природою. За цих умов вчитель повинен володіти готовністю до сприйняття відповідної інформації для використання її в процесі екологічного виховання.

Отже, однією із особливостей екологічної підготовки студентів є набуття майстерності в галузі охорони навколишнього середовища.

У розумінні Є. Флешар [6], готовність майбутнього вчителя до екологічної освіти включає: розуміння суті екологічних проблем, їх природи і джерел розвитку; знання біології, географії і законів розвитку біологічних та географічних об'єктів; розуміння ролі і можливості екологічної освіти в розв'язанні екологічних проблем; наявність потреби особисто брати участь у охороні й захисті навколишнього середовища; тощо. У межах цього підходу екологічна підготовка майбутніх вчителів розглядається як процес становлення та розвитку професійної індивідуальності. Відповідно до індивідуальної парадигми передбачається, що на поведінку вчителів у навколишньому середовищі головним чином впливають особливості спрямувань, прагнень та цільових установок. Тому найголовнішою особливістю екологічної підготовки проголошується психічна зрілість майбутніх учителів.

В. Радкевич вважає, що перед вчителем сучасної школи стоїть серйозне завдання – виробити у своїх вихованців почуття відповідальності за долю довкілля, навчити їх цінувати роль і місце людини в біосфері, прищепити їм певні навички в природоохоронній роботі, розвинути здатність критично оцінювати дії будь-якої людини і насамперед свою з позиції екології і інтересів суспільства [3, с.315].

Отже, наступною особливістю, що характеризує підготовку вчителя, є екологічна самосвідомість та розвиток професійних інтересів.

Як показали у своєму дослідженні В. Сластьонін [4], Г. Тарасенко [5] підготовка вчителя вимагає чіткої орієнтації на модель, з одного боку, яка відповідає потребам школи, а з іншого, яка випереджає її потреби, тобто із врахуванням перспективи розвитку школи у зв'язку з соціально-економічним прогресом. Але забезпечити самодостатні й очевидні критерії моральності тих чи інших форм свідомої активності вчителя в розв'язанні екологічних виховних проблем здатна лише культура. Отже, екологічна культура є одним із критеріїв екологічної підготовки майбутніх учителів до роботи в школі.

Таким чином, екологічна підготовка майбутнього вчителя визначається нами, по-перше, як засвоєння особистістю і постійне збільшення обсягу екологічних знань та навичок, коли вони органічно поєднуються зі знаннями сучасної екологічної ситуації і становлять своєрідний екологічний світогляд; по-друге – вироблення екологічної свідомості, яка передбачає таку перебудову поглядів, уявлень людини, коли засвоєні ними екологічні норми стануть нормами їх поведінки щодо природи (імперативом поведінки), по-третє, як здатність особистості творчо мислити та постійно самовдосконалюватися, займатися самоосвітою та самовихованням; по-четверте, як сукупність соціально значущих якостей (патріотизм, працелюбність, працездатність, ерудованість, духовна культура); по-п'яте, як «форма адаптації етносу до природних умов і спосіб творення своєї ойкумени».

Література

1. Назарова Н. С. Охрана окружающей среды и экологическое воспитание студентов: учеб. - метод. пособие. – М. : Высш. школа, 1989. – 104 с.
2. Природоохранительное просвещение : сборник. – М. : Знание, 1980. – 176 с.
3. Радкевич В. А. Экология : краткий курс. – Минск : Высш. шк., 1983. – 320 с.
4. Сластенин В. А. Формирование личности учителя Советской

школы в процессе профессиональной подготовки. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.

5. Тарасенко Г. С. Культурологічний підхід до формування еколого-виховного потенціалу вчителя // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С. 139-147.

6. Флешар Є. Підготовка майбутнього вчителя до екологічної освіти учнів (на матеріалі орнітологічних спостережень): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Є. Флешар. – Одеса, 1996. – 25 с.